

Tihomir Dumančić

*Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu*

primljeno: 15. 11. 1987.

SOCIJALNE POSLJEDICE BILOCIRANOSTI MIGRANTSKE OBITELJI — SOCIJALNO UGROŽENE BILOCIRANE MIGRANTSKE OBITELJI

SAŽETAK

Nakon rasprave o osnovnim konceptima te pregleda dosadašnjeg istraživačkog rada autor daje nacrt za preliminarno istraživanje socijalnih posljedica bilociranosti u migrantskih obitelji koje Institut za migracije i narodnosti u Zagrebu kani provesti u suradnji sa Zavodom za socijalni rad grada Zagreba. U istraživanju bile bi obuhvaćene bilocirane obitelji, odnosno migranti, koji su kod odgovarajućih službi u gradu Zagrebu registrirani kao socijalni slučajevi. Cilj je istraživanja identificirati posljedice bilociranosti migrantske obitelji, klasificirati te posljedice, te ukazati na moguće načine kako ukloniti ili ublažiti uočene negativnosti.

Uvod

Institut za migracije i narodnosti u suradnji sa Zavodom za socijalni rad grada Zagreba pokreće istraživanje o socijalnim posljedicama bilociranosti migrantske obitelji. Tema istraživanja šira je od problematike obuhvaćene nacrtom razrađenim za prvu etapu istraživanja koja obuhvaća bilocirane migrantske obitelji (i pojedince) u tretmanu nadležnih službi za socijalnu zaštitu općina grada Zagreba (odnosno radnih organizacija). U nacrtu su ipak skicirane metode i tehnike rada koje bi bile primjenjivane kod produbljanja ovog istraživanja o socijalno ugroženim bilociranim migrantskim obiteljima (i pojedincima) kao ekstremnom obliku šire sagledanih socijalnih posljedica bilociranosti migrantskih obitelji. U biti, radi se o jednom od rijetkih istraživanja u nas, pa i u svijetu, koje će promatrati bilocirane obitelji, odnosno migrante, koji su kod odgovarajućih službi registrirani kao socijalni slučajevi. Te su službe centri za socijalni rad svih četrnaest općina grada Zagreba ili adekvatne službe u zagrebačkim radnim organizacijama.

Istraživanje je planirano kao višegodišnje, a bilo bi provođeno u etapama. Istraživanje bi provodili istraživači Instituta za migracije i narodnosti uz nužnu savjetodavnu pomoć radnika Zavoda za socijalni rad grada Zagreba.

Koncepcijski pristup

Obitelji i migracija

Obitelj je društvena grupa koja se temelji na braku i odnosima krvnog srodstva, te se kao takva ne može izjednačavati s drugim »primarnim« grupama, jer se od njih razlikuje kako po svome srodničkom sastavu (koji nije

formalan ni ustanovljen po teritorijalnom ili političko-administrativnom principu) tako i po vezama na kojima počiva (intimnoj i emocionalnoj povezanosti a ne racionalnom udruživanju). Iako za obitelj kažemo da je najstarija društvena institucija, ona kao društvena grupa nikada ne može biti institucionalizirana u pravom smislu riječi. »Suština obiteljske grupe jest u tome što je ona istovremeno i jedinica društva i osnovna ćelija ljudske humanizacije, tj. *zajednica ličnosti*, te se obitelj ne može proučavati samo strukturalno i funkcionalno kao društvena ustanova, već i sa stanovišta funkcija koje vrši u odnosu na ličnosti svojih članova« (7:24).

Za obitelj također kažemo da je ćelija primarnoga srodničkog sistema. Valja, međutim, reći da kao što se obitelj razlikuje od primarnih grupa, takvu je neopravdano objašnjavati po analogiji s društvenim sistemom i strukturama globalnog društva (klase, podjela rada, distribucija uloga, distribucija autoriteta i moći). Obitelj se ne može tretirati kao sistem s odgovarajućim podsistemima. Obiteljska zajednica djeluje uvijek kao cjelina i u odnosu na društveni sistem i naspram svojim članovima; ona je živa cjelina društvenih i personalnih odnosa, u kojoj njezini članovi žive kao pripadnici intimne zajednice, identificirajući se s njom preko ličnosti roditelja ili drugih članova, a ne preko parcijaliziranih uloga, funkcija ili položaja koje u njoj imaju.

Obitelj je socijalni, ekonomski i psihološki entitet i pri istraživanju obitelji valja uvijek voditi računa o njezinim specifičnostima spram drugih društvenih grupa. Obitelj živi na osnovi principa uzajamnosti, suradnje i solidarnosti svojih članova obiteljskom životu i obiteljskim problemima i emocionalne povezanosti članova iz koje se razvija osjećaj pripadnosti obiteljskoj zajednici.

U transformaciji suvremene obitelji (nastale u industrijalizaciji) dezintegracija je varijanta smanjivanja obiteljskog kruga, koje se očituje u odvajanju mladih od roditelja. Zbog društvene podjele rada, eksproprijacije obitelji (razvlašćivanje obiteljskih grupa od sredstava za proizvodnju i rentnih izvora) razvitka industrije i robne proizvodnje dolazi do zapošljavanja odraslih članova obiteljskih grupa izvan kuće, a time i njihova osamostaljivanja. Urbanizacija života i mali gradski stanovi onemogućuju život većim obiteljima. Nema više mjesta za pobočne srodnike, a niti za mlade, koji se brzo odvajaju od roditelja, bilo da zasnivaju vlastite prokreativne obitelji, bilo da se inokosno osamostaljuju. Krug krvnosrodničkih linija i veza sve se više sužava, a broj malih obitelji raste. U zemljama koje se ubrzano industrijaliziraju, tj. koje brzim tempom mijenjaju privredne osnove svoga života, kao što je bivalo i u nas, dolazi ne samo do socijalne fragmentacije i razbijanja većih obiteljskih zajednica (dezintegracije obitelji) nego i do nestabilnosti obiteljskog života, zbog čega se primarna obiteljska grupa (otac-majka-dijete) dovodi ponekad u takav položaj da ne može zaštititi ni vlastito dijete. Zapravo, u svakoj društvenoj zajednici djeluju stanoviti faktori koji rastuću obitelj i utječu na njezino propadanje. Izrazom *dezintegracija obitelji* označavamo raspadanje homogenih, kompaktnih obiteljskih grupa.¹

Dezintegracija obitelji pojavljuje se u vidu nesređenih, razrivenih i nesretnih obitelji, kao i u vidu nepotpunih (krnjih) obitelji uopće (18).

Različiti su uzroci nepotpunosti obitelji: razvod braka, smrt ili odlazak roditelja, dugotrajan zatvor jednog od roditelja i mnogi drugi. Obitelj je nepotpuna jer se kadikad nije ni uspostavila kao potpuna (primjerice u slučajevima vanbračne djece, konkubinata i sl.).

¹ Određenja obitelji, njezine dezintegracije i dezorganizacije oslanjaju se na ona dana u Rječniku sociologije i socijalne psihologije 16.

Specifičan oblik *privremeno nepotpune obitelji* jest bilocirana migrantska obitelj.² Bez obzira radi li se o vanjskim ili unutrašnjim migracijama, kada iz obitelji odlazi roditelj (u nekim slučajevima dijete koje čini s roditeljima obitelj) nastaje bilokacija. Ova bilociranost upućuje na to da su i jedne i druge privremene, planirane da traju ograničeno vrijeme, jer se bilokacija ne može smatrati željenim trajnim rješenjem (a migracija cijele obitelji ili nije poželjna, ili nije moguća) (15).³ *Differentia specifica* ovakvih *privremeno nepotpunih obitelji* naspram drukčije nepotpunih obitelji ne isključuje njihove dezintegracijske sličnosti.

Definicija bilokacijskih elemenata i stanja u kojima je potrebna socijalna zaštita

Prostorna pokretljivost stanovništva u kojoj ne sudjeluju svi članovi obitelji u isto vrijeme i istom smjeru nužno dovodi do bilokacije obitelji. Proporcija broja migrantskih i sedentiranih članova obitelji različita je od slučaja do slučaja, iako najčešće iz obitelji privremeno odlazi otac, a ostali članovi ostaju na okupu (izloženi toj specifičnoj intervenirajućoj situaciji zbog odsutnosti člana zajednice).

Bilocirana migrantska obitelj jest obiteljska zajednica iz koje najmanje jedan član živi i radi odvojeno u drugom mjestu i ne dolazi svakodnevno u mjesto gdje stalno boravi njegova obitelj. Privremeni i povremeni posjeti migrantskog člana obitelji ne negiraju bilokaciju, nego je samo potvrđuju. Čestoća posjeta i udaljenost od sporednog su značenja za činjenicu bilociranosti.

Privremena odsutnost migranta je arbitrarno — orijentacijski koncept kojim se pokušava umanjiti negativne posljedice bilokacije nadom da će se obitelj što skorije spojiti. Za migranta, to je od malog praktičnog značenja, a obitelji je više utjeha nego izvjesnost. Subjektivnost ove paradigme očituje se i u vanjskim bilokacijskim migracijama. I u izvanobiteljskoj sredini »privremenost« ne znači ništa, izuzev u izdavanju dozvola za privremeni boravak i rad.

Vanjski migrant jest odsutni član obiteljske zajednice na »privremenom« radu u inozemstvu sa stalnim mjestom boravka u Zagrebu gdje živi ostatak bilocirane migrantske obitelji.

Unutrašnji migrant jest migrantski član obitelji zaposlen u Zagrebu, komu je stalno mjesto boravka (i boravak njegove obitelji) izvan Zagreba.

Stanje u kojem je potrebna socijalna zaštita (migranta ili obitelji migranta) jest skup materijalnih i socijalnih deprivacija izazvanih ili praćenih migracijom i bilokacijom obitelji.

Korisnici, oblici i uvjeti kako se zadovoljavaju potrebe za socijalnom zaštitom utvrđeni su »Odlukom o socijalnoj zaštiti na području grada Zagreba«

² Nazivaju je i »novi tip nepotpune obitelji«, odnosno »emigrantsko-nepotpuna obitelj« 3.

³ U literaturi obično srećemo pojmove: migracija i cirkulacija ljudi, te se pod prvim podrazumijeva promjena mjesta stalnog boravka, preseljenje (bez obzira na udaljenost i trajanje promjene), dok je drugo svaki odlazak iz mjesta stalnog boravka u drugo mjesto i povratak u prvo. U prvom se slučaju mijenja mjesto stalnog boravka, u drugom se slučaju ne mijenja. No kako se termin migracija upotrebljava i kada se radi o cirkulaciji, i ovdje ćemo pod pojmom migracija podrazumijevati svaku prostornu pokretljivost bez obzira da li se uz nju veže promjena mjesta stalnog boravka migranta ili ne. U protivnom »privremena« dvadesetgodišnja odsutnost »gastarbeitera« iz obitelji bila bi obična cirkulacija, a on »cirkulant«, »komutant« (13).

Empirijski tip situacije

Pregled istraživanja

Zavisno o kriteriju i uglu promatranja, obitelj je moguće istraživati na različite načine. Njezine biološke, ekonomske, odgojno-obrazovne komponente odmah nas upućuju da obitelj može biti predmetom znanstvenog interesa različitih disciplina (sociologije, psihologije, antropologije, ekonomije, pedagogije, demografije i dr.). Nije stoga čudno što su različita pitanja obitelji i njezinih promjena (obiteljske strukture i interpersonalnih odnosa, posebno) poprilično istraživana područja. Unutar takvih istraživanja tretirani su ponekad i problemi nepotpune obitelji.

Rosen međutim navodi da je migrantska obitelj selektivno slabo istražena (17:199), a bilocirana obitelj kao tip migrantske obitelji gotovo da i nije istraživana (11:11). Iz literature je poznat komparativni pregled obiteljskih organizacija u različitim krajevima svijeta i u različitim tipovima ekonomskih migracija koje je dala N. L. S. de Gonzales (8:63), a od Kudatove, koja se i sama bavila tim pitanjima, saznajemo i za Gronsethova i Tillerova istraživanja o problemima djece u bilociranim migrantskim obiteljima pomoraca (12:4).

Veći je broj istraživanja o problematici unilociranih imigrantskih obitelji, ali ona ovdje nisu predmet našeg interesa.⁴

Radove o bilociranim obiteljima nalazimo i u jugoslavenskoj literaturi. Tako su, na primjer, o bilociranosti (»predvojenosti«) odvojeno pisali M. Barjaktarović (1), M. S. Filipović (4), P. Vlahović (19). Obiteljska se zadruga »predvaja« tako što se iz nje najprije »iseljavaju« neki njeni članovi u nova mjesta zaposlenja, pa kada tamo s vremenom »pripreme teren«, postupno ili odjednom, dovode i druge članove obitelji. Bilokacija je ovdje faza transformacije porodične zadruge u »inokostnu« obitelj sastavljenu od roditelja i njihovi izravnih potomaka.

Godine 1971. na užem području SR Srbije provedeno je opsežnije istraživanje »Socijalni problemi porodica radnika migranata koji se nalaze na radu u inostranstvu« (voditeljica istraživanja bila je Olivera Burić). Parcijalne izvještaje o rezultatima ovog istraživanja objavile su O. Burić (3:5)⁵ i Anđelka Milić (13).

I u SR Hrvatskoj postoje dokumenti u kojima se bilocirane migrantske obitelji tretiraju kao devijantni socijalni fenomeni, odnosno kao kategorije u »stanju potrebe za socijalnom zaštitom.« Prvi je izvještaj izradio Republički zavod za socijalni rad SR Hrvatske (9), a ostali su referati s jedne tematske konferencije, među kojima se dobar dio odnosio na bilocirane migrantske obitelji i probleme koji se u njima pojavljuju (5).

O procesu unutarobiteljskih promjena nastalih zbog migracija i o obrambenim socijalnim mehanizmima što su ih izazvale negativne posljedice tih

⁴ Zoran pregled raznovrsnosti i teorijsko-metodoloških postavki u sociološkom pristupu problematici obitelji kao totalitetu (nažalost bez većeg osvrta na nepotpune obitelji) pruža nam magistarski rad Jasne Gardun. Posebna je vrijednost tog rada interesantan i opsežan pregled raznih teorija i teoretičara obitelji, kako u stranih autora, tako i u naših domaćih sociologa koji se bave teoretsko-metodološkim pitanjima vezanim uz fenomen obitelji (6).

⁵ O. Burić ističe osudnost istraživanja ove problematike, te napominje da u svjetskoj literaturi dosad nije zabilježen tip »emigrantsko-nepotpune porodice« (3:3).

promjena, na temelju rezultata prikupljenih u sklopu istraživačkog projekta »Djeca vanjskih migranata u školama SR Hrvatske« izvještava Vjeran Katunarić (10 : 258—262 ; 11).⁶

Bilokacija i migrant — sedentarni dio obitelji

Socijalnu sigurnost čine mnogi elementi koji se izravno i neizravno stječu stvarajući subjektivni i objektivni osjećaj zaštićenosti i pojedinca i obitelji u osiguravanju osnovnih životnih uvjeta. To su prije svega minimalni uvjeti za materijalnu egzistenciju koji odgovaraju dostignutom stupnju ekonomskog i društvenog razvitka, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita u slučaju bolesti i nesposobnosti za rad zbog starosti ili invalidnosti. Ovdje ulaze i uvjeti za osiguranje stana koji odgovara zahtjevima higijenskih i društvenih normi, društvena briga za odgoj i obrazovanje djece bez obzira na materijalne i ostale uvjete roditelja, te i osobna i pravna sigurnost svakog pojedinca (2 : 137).

Jedinstvo zajedničkih obiteljskih uvjeta bilokacijom se razbija, cijepa. Istovremeno, dok se neki obiteljski problemi (ekonomski, u prvom redu) nastoje ublažiti, migratorno dijeljenje pričinja i migrantskom i sedentiranom dijelu obitelji niz novih teškoća. U obitelji do njih dolazi zbog odsutnosti (»ključnog«) člana obitelji, a u odsutnog člana zbog znatno drukčijih (pa često i lošijih) uvjeta života i rada u novoj sredini.

Migrantska obitelj bilokacijom može privremeno čak i ekonomski nazadovati. Iako će negativne posljedice bilokacije prvenstveno biti drukčije naravi (organizacijske, emocionalne, odgojno-obrazovne, zaštitne), hendikepi se dadu donekle ublažiti, pa onda i lakše podnijeti, ako se postavljeni bilokacijski ciljevi ostvaruju. Ovome bez sumnje pridonosi i pomoć širega srodničkog sistema, prijatelja, susjedstva te eventualna pomoć društvene zajednice, ali je ipak od presudne važnosti ponašanje i odnos otišlog člana prema onima koji su ostali. Zanimari li on brigu o obitelji, obitelj redovito dolazi u stanje da joj je potrebna društvena pomoć.

S obzirom da će ovo istraživanje biti provedeno u Zagrebu, među migrantskim obiteljima naći ćemo mnoge oblike negativnih posljedica nastale odlaskom migranta i možda njihovim zaboravljanjem obitelji. Većinu ovih problema srest ćemo u općinskim evidencijama nadležnih socijalnih službi.

S druge strane, zagrebački »imigranti« (»privremeni« Zagrepčani) svoje probleme nastojat će rješavati i u organizacijama udruženog rada u kojima su zaposleni, pa ćemo o njihovoj čestoci i akutnosti najviše saznati od nadležnih službi i pojedinaca koji se bave tom problematikom u radnim organizacijama.

Istraživački pristup

Problemi istraživanja, ciljevi i varijable

Procesi u kojima ćemo istraživati oblike i učestalost stanja u kojima je potrebna socijalna zaštita jesu vanjske i unutrašnje migracije u gradu Zagrebu. Ograničit ćemo se na slučajeve bilociranih obitelji, i to:

⁶ Od ovog autora saznajemo korisne pojedinosti o sličnim istraživanjima u nas i u svijetu. Katunarić malobrojnost istraživanja tumači činjenicom da su vanjske ekonomske migracije s povratnim tokovima relativno mlada pojava, te da joj još nisu potpuno definirane posljedice (9:12).

— kod vanjskih migracija istraživat ćemo oblike i čestoću evidentiranih potreba za socijalnom zaštitom članova bilociranih migrantskih obitelji u Zagrebu, a

— kod unutrašnjih migracija istraživat ćemo oblike i čestoću evidentiranih potreba za socijalnom zaštitom migranata (>detaširanih« pripadnika obitelji) iz drugih područja zemlje u grad Zagreb.

Bez obzira što su i vanjske i unutrašnje migracije izazvane sličnim čimbenicima ekonomske naravi, među njima postoje znatne razlike, poglavito s obzirom na definirani predmet istraživanja (u prvom slučaju ostatak obitelji *in situ*, a u drugom pojedinac, migrant).

Premda je ova socijalna promjena (migrantska bilokacija) namjerno izazvana, javljat će se različiti pristupi u sprečavanju, ili barem ublažavanju negativnih posljedica nastale promjene.

Problem istraživanja jest utvrditi moguće razlike u oblicima i čestoći njihova pojavljivanja među onima (pojedincima i obiteljima) kojima je potrebna socijalna zaštita, a koje karakterizira bilociranost naspram onih koje nemaju to obilježje (jer žive u cjelovitim obiteljima).

Cilj je istraživanja identificirati posljedice bilociranosti migrantske obitelji, klasificirati te posljedice, te ukazati na moguće načine kako ukloniti ili ublažiti uočene negativnosti.

Dok je stanje za potrebom socijalne zaštite migranta, odnosno za zaštitom sedentiranog ostatka bilocirane migrantske obitelji naznačene kao zavisne varijable, nezavisne varijable jesu: stanja i karakteristike bilociranih migrantskih obitelji.

Osnovna hipoteza od koje polazimo u ovom istraživanju jest da bilociranost obitelji negativno utječe na njeno funkcioniranje i da je zbog toga bilociranost izvor socijalnih problema, odnosno da dovodi pojedinca i/ili obitelj u stanje da su potrebni za socijalne zaštite.

Iz ove osnovne pretpostavke mogu se izvesti mnoge posebne hipoteze. Među inim, pretpostavljamo da je trajanje razdvojenosti obitelji u linearnoj vezi s pojavljivanjem ekscesnih stanja, tj. što je trajanje veće, to će i broj tih pojava biti veći (a vjerojatno i njihova oštrina), što se eventualno može kompenzirati učestalošću i produženjem posjeta.

Kako u našem slučaju do bilokacije u prvom redu dolazi iz potrebe da se poboljšaju ekonomske prilike, i osobne i obiteljske, za pretpostaviti je da ekonomsko stanje izazvane bilokacije neće biti uzrokom da se pojave ekscesne situacije. Pa ipak ima puno razloga da se pretpostavi kako ekonomsko poboljšanje djeluje i različito i stratificirano. U nekim slučajevima ekonomski probici ostvareni bilociranošću upravo mogu izazvati stanja kada je socijalna zaštita potrebna. Brojnost i sastav obitelji, te njena uklopljenost u širi srodnički sistem može utjecati na vrstu i učestalost ekscesnih stanja. Nepovoljni uvjeti u obitelji (karakter i kvaliteta međusobnih odnosa, stambene prilike, zdravstveno stanje i dr.) bilociranošću obitelji bivaju izraženiji i mogu utjecati na pojavljivanje ekscesnih stanja. Poput navedenih mogao bi se postaviti još niz posebnih hipoteza. Pilot-istraživanje i konačno uobličavanje instrumenata istraživanja pridonijet će i njihovu definiranju (posebnih hipoteza).

S obzirom da ćemo u istraživanju promatrati u jednom slučaju pojedinca, >detaširanog« člana obitelji, a u drugome ostatak bilocirane migrantske obitelji, pretpostavljamo da će se pojavni oblici ekscesnih stanja i njihova učestalost razlikovati kod jedne i druge skupine.

Instrumentarij, uzorak, rezultati

U straživanju ćemo se koristiti posebno pripremljenim upitnikom s protokolom za registriranje socijalnih slučajeva u bilociranim migrantskim obiteljima, odnosno migranata zaposlenih u zagrebačkim radnim organizacijama. Koristit ćemo dokumentacije i evidencije centara za socijalni rad (u nastavku: CZSR) svih četrnaest općina grada Zagreba i odgovarajućih službi za socijalni rad organizacija udruženog rada. Bit će potrebno koristiti se i drugim relevantnim statističkim izvorima. Da bismo kompletirali sliku problema s kojim se susreću radnici-migranti, u gradu Zagrebu razgovarat ćemo i s odgovarajućim osobama u radnim organizacijama (socijalnim radnicima, psiholozima), i ti će razgovori također ući u uzorak, te sa socijalnim radnicima u CZSR, dječjim domovima, domovima za umirovljenike, OOCK i Centru za njegu u kući.

»Uzorak« za pilot-istraživanje bit će evidencije RO »Zagrebački transporti« (samo OOUR-i locirani u Zagrebu) i evidencija CZSR općine Trnje.

Iz evidencija četrnaest CZSR općina grada Zagreba obradit ćemo sve slučajeve bilociranih migrantskih obitelji kojima je pružena socijalna zaštita. »Uzorak« radika-migranata koji imaju bilocirane obitelji izvan grada Zagreba izabrat ćemo namjerno na razini radnih organizacija za koje pretpostavljamo da zapošljavaju veći broj takvih radnika (prvenstveno OOUR-a u građevinarstvu, transportu i komunalnim djelatnostima). Broj radnih organizacija i njihov izbor ovisit će o kvaliteti evidencije a ukupan broj slučajeva ne bi smio prelaziti 200, ali bismo vodili računa da u uzorku obvezatno budu proporcionalno zastupljene prije eksponirane djelatnosti. S obzirom da ovo istraživanje ima preliminarni karakter, jer istraživanja na ovoj populaciji dosad nisu vršena, uzorak ne treba da bude nužno reprezentativan. Istraživanjem želimo i doći do osnove koja bi omogućila planiranje solidnijeg i produktivnijeg istraživanja ove problematike.

Na osnovi rezultata pilot-istraživanja izvršit ćemo i reviziju istraživačkih instrumenata, utvrditi uzorak i organizirati terenski rad. Rezultati istraživanja kodirat ćemo i elektronski obraditi.

Društvena korisnost istraživanja

U planiranju ovog istraživanja već je primijećena manjkavost i neujednačenost evidencija u socijalnoj zaštiti, kako u organizacijama udruženog rada, tako i CZSR. Ta manjkavost i šarolikost otežava solidnija istraživanja, uopćavanja i usporedbe. Istraživanjem ćemo dakle izlučiti korisne prijedloge za unapređenja i ujednačavanje metodologije praćenja. Istovrsne podatke imalo bi smisla koncentrirati radi praćenja i obrade, ali i poduzimanja širih društvenih akcija za ublažavanje posljedica bilociranosti migrantskih obitelji.

Istraživanje bi djelomičnim ukazivanjem na uzroke i posljedice ekscenčnih stanja izazvanih bilociranošću migrantske obitelji omogućilo djelotvorniji rad nadležnih službi, pa i šire društvene zajednice (sindikata, SSRN, Privredne komore i dr.). Na kraju, rezultati istraživanja mogli bi korisno poslužiti za unapređenje rada nadležnih službi u organizacijama udruženog rada, boljoj suradnji između njih i općinskih CZSR, ali isto tako i pri kreiranju i donošenju mjera društveno-ekonomskog razvoja (rezolucija, programa i planiranih dokumenata, te sl.).

Moguće je razmišljati da bi rezultati mogli korisno poslužiti i za uspostavljanje potrebnih veza koordinacije i suradnje zagrebačkih nadležnih tijela koja se bave ovim problemima i službi za socijalni rad u mjestima u kojima prebivaju članovi migrantskih bilociranih obitelji.

Oskudica društvenih istraživanja ove problematike ima bez sumnje implikacije i na metodologiju. Istraživanjem ćemo se i sami osposobiti da ove vrlo složene i osjetljive obiteljske situacije sagledamo u njihovoj uzročno-posljedičnoj povezanosti, a sve to opet u svezi s društvenim kontekstom koji uzrokuje migracije.

LITERATURA

1. Barjaktarović, Miro. »Dvoverske šiptarske zadruge u Metohiji«, *Zbornik radova Etnografskog instituta SANU*, Beograd, 1950, knjiga I.
2. Berković, Eva. *Socijalne nejednakosti u Jugoslaviji*. Beograd: Ekonomski institut, 1986.
3. Burić, Olivera. »Novi tip nepotpune porodice čiji su hranoci otišli na rad u inostranstvo«, *Sociologija*, Beograd, 1973. broj 2.
4. Filipović, S. Milenko. *Nesrodnička i predvojena zadruga*, Beograd, 1945.
5. Gardun, Jasna. »Privremeno zapošljavanje žena u inozemstvu i problemi koji iz toga proizlaze«, *Žena*, Zagreb, 1974. br. 1.
6. Gardun, Jasna. »Teorijsko-metodološke pretpostavke sociološkog istraživanja porodice«, Magistarski rad obranjen 8. srpnja 1986. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.
7. Golubović, Zagorka. »Teorijsko-metodološki problemi i iskustva u istraživanju porodice kao totaliteta«, *Sociologija sela* Zagreb, 1973, broj 40—42.
8. de Gonsales, N. L. S. »Family Organisation in Five Types of Migratory Wage Labour« *American Anthropologist*, Washington, 1961, br. 3.
9. *Informacija o rezultatima ispitivanja i utvrđivanja socijalnih problema na području općina u SR Hrvatskoj*, Republički zavod za socijalni rad SR Hrvatske, Zagreb, 1972.
10. Iris, Greta. »Socijalna zaštita članova porodice ekonomskih emigranata«, *Sociologija sela*, Zagreb, broj 40—42.
11. Katunarić, Vjeran. *Vanjske migracije i promjene u porodici* Zagreb: Centar za istraživanje migracija, 1978.
12. Kudat, A. »Stability and Change in the Turkish Family at Home and Abroad. Comparative Perspectives«, pripremni radovi, sekcija Children, Berlin: Wissenschaftszentrum, 1975.
13. Milić, Anđelka. »Vaspitna funkcija porodice i odlazak roditelja na rad u inostranstvo«, *Sociologija sela*, Zagreb, 1973. broj 40—42.
14. »Odluka o socijalnoj zaštiti na području grada Zagreba« *Službeni glasnik grada Zagreba*, Zagreb, 1986., broj 19.
15. Oliveira-Roca, Maria. »Tipovi cirkulacije stanovništva i radne snage«, *Migracijske teme*, Zagreb, 1987, broj 1.
16. *Rječnik sociologije i socijalne psihologije* (ur. Milan Bosanac, Oleg Mandić, Stanko Petković). Zagreb: Informator, 1977.
17. Rosen, B. C. »Social Change, Migration and Family. Interaction in Brasil« *American Sociological Review*, Washington, 1973. vol. 3.
18. Veljković, Jovan. *Uvod u mentalnu higijenu i socijalnu psihijatriju*, Beograd—Zagreb: Medicinska knjiga, 1962.
19. Vlahović, P. »Predvojena porodica u uslovima socijalističkog razvoja na području jugozapadne Srbije«, *Etnološki pregled*, Beograd, 1973, broj 11.

**SOCIAL CONSEQUENCES OF BILOCATED MIGRANT FAMILIES — BILOCAL
MIGRANT FAMILIES WITH SOCIAL RISKS**

SUMMARY

After a discussion of the basic concepts and a review of existing research, the author outlines a preliminary research project on the social consequences of bilocation in migrant families which the Institute for Migration and Nationalities in Zagreb intends to carry out in collaboration with the Institute of Social Work of the city of Zagreb. The project shall study bilocated families, or migrants respectively, that have been registered as social cases by the pertinent services in the city of Zagreb. The aim of the project is to identify and classify the social consequences of bilocation in migrant families, and to indicate possible ways of eliminating or alleviating observed negative traits.